

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DE ZONDE VERDISCONTEERD

(Smit over Schilder II)

1. Inleiding

Deze keer schrijf ik over de zonde.' Welke plaats moet deze hebben in de leer over de kerk? Smit stelt dat Schilder de zonde onvoldoende verdisconteert. Het is zijn tweede bezwaar tegen Schilders gedachte van één ware kerk op één plaats. Het is mijn tweede **meetpunt** waar ik wil toetsen of Smits **kritiek** houdbaar is en zijn correctie te gebruiken. Ik analyseer eerst Smits argumenten. Het resultaat toets ik aan Schilders werk.

2. Smits 1e argument: HC 114 en 115

Schilder heeft in zijn gedachte over de ene ware kerk te weinig rekening gehouden met de zonde (83), zegt Smit. Wat bedoelt hij daarmee? Niet dat Schilder geen oog voor de zonde had. Daarvan is hij overtuigd (69 nt. 12), maar hij vindt dat de zonde 'niet meer voldoende functioneert zodra het gaat over de grenzen van de kerk'.² We leven na de zondeval. Daarom hebben we te maken 'met menselijke gebrokenheid, kleinmenselijkheid, onkunde, onwil, vijandschap van de duivel en wat dies meer zij, waardoor de eenheid van de kerk gebroken en dikwijls niet bewaard wordt' (84). Daarom is het 'letterlijk wereldvreemd' als je op het gebod hamert zoals Schilder

doet. Dit wortelt volgens Smit diep in zijn radicale 'Alles of niets'-theologie.³ De **kritiek** betreft dus niet de vraag Of, maar om *de manier waarop*, de *mate waarin* de zonde wordt verdisconteerd. Het is duidelijk dat hiermee een meervoud van ware kerken wordt **erkend**.⁴

Deze **kritiek** verhindert Smit niet waardering voor Schilder uit te spreken. Hij deelt zijn motief om de zonde niet te sanctioneren (83); ook hij meent dat er geen derde weg bestaat tussen gehoorzaamheid en ongehoorzaamheid aan God (id.); het onverkort handhaven van Gods eisen dwingt zijn respect af (84).

Deze instemming noopt hem om zijn positie af te bakenen. Dat gebeurt met de opmerking 'de zonde signaleren is wat anders dan de zonde sanctioneren; de zonde in rekening brengen wat anders dan de zonde goedpraten' (84). Zo beschermt hij zich tegen de kritiek die hem van de kant van Schilder direct zou treffen⁵ en na **kritiek** van anderen verduidelijkt hij dit met de groei van de onvolmaakte mens naar Christus toe.⁶ Ook Smit veroordeelt zonde en jaagt naar de volmaaktheid.

Dit is te zien in zijn argumenten. Aanvankelijk (84) beriep hij zich alleen op de belijdenis dat zelfs de **allerheiligsten** in dit leven nog maar een begin van de gehoor-

HOOFDARTIKEL

De zonde verdisconteerd

J. W. van der Jagt

UIT DE SCHRIFT

**Bidden om open ogen
voor de wonderen van Gods wet**

K. Folkersma

KERKELIJK LEVEN

**Geschiedenis, wetenschap
en de Schrift**

R. ter Beek

MISSIOLOGIE

**...Want ik schaam mij
de vrijmaking niet...**

C.J. Haak

BOEKBESPREKING

**De fysioloog
De zegen van het avondmaal**

PERSCHOUW

G. J. van Middelkoop

Verschenen

UIT DE KERKEN

zaamheid hebben (HC 114 en NGB 29). Na de **kritiek** vulde hij dit aan met HC 115⁷: hun 'groeit, totdat zij de volmaaktheid na dit leven bereiken.' Zo verdisconteert Smit de zonde zonder haar goed te praten of af te doen van de norm. Ik geloof hem geen onrecht te doen met deze samenvatting: Waar in de groei naar volmaaktheid de zonde de kerk breekt ontstaat ware kerk in meervoud.

Deze **kritiek** is onbevredigend. De reikwijdte blijft onduidelijk. Smit zegt wel dat Schilder de zonde onvoldoende in rekening brengt. Hij vult echter **niet** in hoe dat dan wel moet. Wat is voldoende? Hoe ver gaat dat? Ik denk dat Smits argument om de Christelijke Gereformeerde Kerk anders te beoordelen dan Schilder een bepaalde grens trekt: nl. het 'staan voor het gereformeerde belijden.' (85) Is deze grens gesloten? Smit blijkt later³ ook te denken aan de Nederlands Gereformeerde Kerken die toch anders t.o.v. de belijdenis staan. Deze grens heeft kennelijk rek. En waarom moet de zonde alleen in rekening worden gebracht bij kerken van gereformeerde belijdenis? Waarom bij de eenheid en bij de andere eigenschappen van de kerk niet? Waarom niet als het ware kerk-zijn zelf in geding is?

Ik besef dat ik hiermee Smits bijdrage overvraag. Het valt buiten zijn bestek. Toch zijn deze vragen wettig m.h.o. op de kracht van zijn argumentatie. Laten we die niet onderschatten! Ze reikt ver buiten het kader van Smits artikel. Ze blijft ook niet beperkt tot de leer van de kerk. HC 114 en 115 gaan over de zonde in het algemeen. Dit raakt heel het leven? En niet alleen het leven! We staan hier voor de belangrijke vraag naar de verhouding tussen norm en zondige **werkelijkheid**.¹⁰ Ik kom daar de volgende keer in mijn evaluatie op terug.

Een eerste onverwacht gevolg is nu al te zien: deze **kritiek** keert zich tegen Smit **zelf**. Immers, als de zonde de eenheid van de kerk in het zichtbare onmogelijk maakt is zijn waardering voor Schilders accent op deze eenheid (81v; 88) niet meer dan een machteloze opmerking! En was het geen **kritiek** op de centrale samenvatting? Dan is het wel een zeer merkwaardige tegenspraak als Smit het katholiek karakter van deze opvattingen prijst (81) en met deze **kritiek** vraagt of 'toch niet de katholiciteit van de kerk in het gedrang komt.' (84) De **kritiek** verteert hier de waardering!

3. Smits 2e argument: De inlijving

Smit heeft ook **kritiek** op Schilders spreken over Gods vrijmacht. Dat betreft het werk dat God buiten de zichtbare ware kerk doet. Daarmee is het werk van de Heilige Geest aan de orde. Het geeft een belangrijke aanvulling op het voorgaande.

Smit weet dat Schilder dit vrijmachtig werk van God erkent (82, 85v.). Zijn bezwaar is dat hij 'weigerde dat werk Gods werk aan de kerk te noemen, aangezien in het kerkbegrip het element van vergaderen de hoofdzaak is' (86). 'Buiten de kerk geen zaligheid' (NGB 28) betekent dan, dat gelovigen buiten de ware kerk tijdens hun leven niet bij de kerk horen, maar door God in het sterven tot haar worden vergaderd (86). Ook hier is niet in geding $\bar{\Omega}$ Gods vrijmacht wordt erkend, maar **de manier waarop**.

Smit heeft hier drie argumenten, waarvan twee uit de belijdenis. NGB 27 laat met de 7000 zien 'dat Gods kerkvergaderend werk verder strekt, dan zijn profeet voor mogelijk houdt' (86). Daaruit concludeert Smit tot **kerkwerk** van God buiten de zichtbare ware kerk in abnormale situaties en, vervolgt hij, 'we mogen ons afvragen of zonde niet veel situaties abnormaal maakt die normaal zouden moeten zijn' (86).

Voorts legt hij verband tussen de inlijving bij Christus (HC 20) en het werk van de Heilige Geest (HC 53). Hij vraagt: 'Is het in het licht van het werk van de Heilige Geest dan wel vol te houden, dat er ware gelovigen bestaan, die tijdens hun hele leven op aarde part noch deel hebben aan de kerk, het **lichaam** van Christus, terwijl zij wel... heten **ingelijfd** te zijn bij Christus?' (87)

Zijn derde argument wil Schilder betrappen op een inconsequentie t.a.v. het 'buiten de kerk geen zaligheid'. 'Waarom wel aangenomen dat God aan het einde van het leven... onzichtbaar kerkvergaderingswerk doet, maar pertinent zulks ontkennen tijdens het leven van deze kinderen van God?' (86)

Het is hier noodzakelijk om de begripsmatige **onhelderheid** die Smits artikel hindert, weg te werken.

Om bij het laatste te beginnen: Onzichtbaar **vergaderingswerk** bij het sterven zou reden zijn om dit ook tijdens het leven aan te nemen. Hier verschuift de betekenis van 'onzichtbaar'. Eerst is Gods werk onzichtbaar omdat Hij het niet meer op aarde doet. Daarna is het onzichtbaar terwijl het op aarde gedaan wordt. Het eerste kan geen argument

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE, DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. F. TER BEEK, DRS. B. BOS, DRS. A.L.Th. DE BRUIJNE, DRS. B. LUITEN, PROF. DR. C.J. DE RUIJTER, DRS. H. VELDMAN.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK, J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK.

REDACTIE-ASSISTENT:

W.L. M. GRAAFF, Wortmanstraat 138, 8265 AG Kampen, Tel (05202) 31201.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre BV., Postrekening 406040 t.n.v., De Reformatie, Goes. Postbus 25.4460 AA Goes Tel (01100) 15591.

ABONNEMENT

f 85.75 per jaar; f 46,25 per halfjaar; studenten f 70.25 per jaar (binnenland). Buitenland: f 144.50 per jaar (zeepost)

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers f 1,95 (excl porto)

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah. Tel. (05210) 15946

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0.63 per mm Contracttarief op aanvraag

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

zijn voor het tweede. Smits gedachtengang deugt hier niet.

Even onjuist is de gedachtensprong bij de 7000 uit NGB 27. De abnormale situatie daar bedoeld, vult Smit in met beroep op de *zonde* die veel situaties abnormaal maakt. Dat is ongeoorloofd. De gevaarlijke tijd onder Achab heeft niets te maken met de zonde tegen het gebod van eenheid. Nota bene: de 7000 hadden hun knieën voor Baal *niet* gebogen! Onder de noemer 'abnormaal' koppelt Smit totaal verschillende zaken aan *elkaar*.¹¹ Het is zijn springplank van Gods werk *onder* Israël náár zijn werk *buiten* de kerk!

Maar het belangrijkste is: wat bedoelt Smit met 'Gods werk aan de kerk'? Hij spreekt achtereenvolgens (86) over 'Gods werk aan de kerk', 'Gods kerkvergaderend werk', 'Gods kerkewerk', en 'onzichtbaar kerkvergaderingswerk'. Schilder zou dat, volgens Smit, allemaal geen werk aan de kerk noemen. Smit doet hier Schilder geen recht. Hij weet dat Schilder Gods vrijmacht erkent, maar hij wekt met zijn termen de indruk alsof dit bij Schilder niets met de kerk te maken heeft. Zo wordt Gods vergaderdaad bij het sterven inderdaad een *overrompeling*.¹² Smit gaat eraan voorbij dat deze daad voor Schilder de kroon op Gods werk van voor het sterven is!¹³ Gods roepen tijdens het leven is wel degelijk werken aan de vergadering van de kerk. Smit heeft Schilders waardering van Gods vrijmacht onbillijk geminimaliseerd! Deze vertekening wordt kennelijk veroorzaakt door wat Smit zelf voorstaat: Gods vrijmacht wordt pas *voldoende* in rekening gebracht wanneer je er de *naam van kerk* aan geeft. Nu is dat natuurlijk helemaal niet dwingend. Waarom noopt erkenning van Gods vrijmacht tot het geven van de kerknaam? Het hangt er maar vanaf hoe het kerkbegrip is gedefinieerd. Hiervoor beroept Smit zich op het werk van de Heilige Geest. Waar Hij door het geloof ons aan Christus deel geeft zijn wij lid van zijn lichaam, dus lid van de kerk. Kort gezegd: waar geloof is is kerk.

De volgende keer ga ik verder over de inlijving bij Christus. Voor dit moment gaat het erom hoe Smit het meervoud van ware kerken ziet. Als de zonde de kerk breekt blijft men aan beide zijden van de breuk doordat de heilige Geest ons bij Christus inlijft, toch kerk. Met dit beroep op het werk van de Geest krijgt de *secte* de naam van kerk!

Smit waardeert de inzet van Schilder voor de kerk als *vergadering*. Hij geeft het werk van de Heilige Geest zo'n plaats in zijn kerkbegrip dat de kerk eventueel ook géén vergadering in het zichtbare kan zijn! Wat blijft hier over van Smits waardering? Hij waarschuwt voor het gevaar dat de zónen van Schilder lopen. Treft dat de vader niet? Die kreeg toch de *kritiek* dat hij Gods werk buiten de kerk geen *kerknaam* wilde geven? Wat Smit bij de zonen ziet raakt Schilder zelf. Zijn *kritiek* gaat veel verder dan hij zelf wil. Het is reden om te vragen: hoe zit het hier met het werk van de Heilige Geest?

4. Gebod of openbaring

Door Smits pleidooi voor de zonde ligt het voor de hand

dat hij zijn *kritiek* inzet bij Schilders 'betogen over de gehoorzaamheid aan het absolute gebod' (83). Dat grijpt terug op het begin van zijn bijdrage. Daar poneert hij al vrij snel dat we met het absolute gebod 'meteen in het centrum van Schilders denken zijn' (67). Kritiek op het centrum! Hij omschrijft dit centrum door de mededeling dat we volgens Schilder het wezen van de kerk schenden als we het gebod ontkennen (id). Hij ziet het in kernachtige uitspraken van Schilder als 'het gebod en daarmee uit' (83) of 'niet de empirie, maar het gebod (id.)'. Hij typeert dit als het 'scherpe geluid' waarmee hij 'bleef oproepen tot blinde gehoorzaamheid' (73v.). Dit zet de toon van zijn bijdrage: 'Gehoorzamen: Achter Christus aan!', luidt de titel.

Deze beschrijving toont de tegenstelling die Smit waarneemt. De ervaring, de empirie staat tegenover het gebod van God en de gehoorzaamheid. Smit vindt 'Het gebod tegenover de empirie' als basis voor de kerkleer te smal. Heeft hij geen gelijk? Ik denk van wel. Alleen, is Schilders portret juist? Is het waar dat het normatief aspect zijn conceptie van de kerk *domineert*?¹⁴

Het is eenvoudig te constateren dat Schilder keer op keer sterk accent op Gods gebod en de gehoorzaamheid legt. Smit grijpt zijn materiaal niet uit de lucht! Maar Schilder zet de accenten anders dan hij.

Ik neem een passage die in meer dan één opzicht Schilder typeert. Smit vond er ook termen waarmee hij zijn kritiek formuleert. Schilder zegt: 'De kerk is geloofstuk. Ik moet haar wezen bepalen op precies dezelfde manier als waarmee ik omschrijf de Drieëenheid, Christus' voldoening, het laatste oordeel. Bij de omschrijving van het wezen der kerk heb ik niets te maken met het empirisch gegevene, of met de praktische toestanden, of het bereikbare, doch alleen met de bijzondere openbaring, het Woord Gods. Waarom willen de mensen alle artikelen van de geloofsbelijdenis beredeneren uit het standpunt van Schrift en dogma, behalve juist de artikelen over de kerk? Omdat ze de ongehoorzaamheid willen goedpraten; en op dit punt niet gereformeerd zijn. Ze vergeten dat de kerk evenzeer geloofsstuk is als Christus' kruis!'¹⁵

Ik noteer ten eerste dat Schilder spreekt over het *wezen* van de kerk. Alleen daarom al is dit een kempassage. We lezen ten tweede iets wat voor heel zijn denken fundamenteel is: zijn theologische *methode*. Als gereformeerde *methode*¹⁶ defineert deze, tegenover een rationalistische *methode*¹⁷ en irenische theologie^{1*}, haar begrippen vanuit Gods Woord. Ze stelt de (bijzondere) openbaring tegenover de ervaring. Schilder weet zich openbaringstheoloog tegenover de ervaringstheologie. Het is ten derde onmiskenbaar dat Schilder strikt genomen een *andere* tegenstelling maakt dan Smit: niet het *gebod* tegenover de empirie, maar de *openbaring*! Methodisch gezien werkt hij met méér materiaal dan het gebod dat wel tot de openbaring behoort, maar niet identiek daarmee is. Het gebod staat in een ruimer kader en kan daarom niet zondermeer het centrum van zijn kerkleer worden genoemd! Ik kom

daar straks op terug. Overigens spreekt het citaat (indirect) wel over het gebod van God. Men liet de gereformeerde methode immers los om de **on gehoorzaamheid** goed te praten. Dat is zijn front: de ongehoorzaamheid van de empirische theologie.

Deze gegevens tonen waarom Schilder het gebod zo sterk accentueert. Gods **openbaring** over het wézen van de kerk omvat **óók** het **gebòd**! Hij zegt niet dat dit gebod het wezen van de kerk is. Het betreft één aspect van het wezen van de kerk, **n.l.** haar **zichtbaarheid**.¹⁹ Dat vergt accent vanwege de actuele situatie die hij ziet. Hier dienen we te bedenken dat Schilder zijn opvatting in polemiek ontvouwt. Daarin **wòrden** accenten gezet zonder dat daarmee heel de conceptie is getekend. Zo kan hij, polemiserend, inderdaad zeggen: 'het gebod en niet de empirie'. Daarmee zet hij heel toegespitst het **verwaarloosde aspect** tegenover de **oorzaak** van de verwaarlozing.

Conclusie: Smit baseert zijn **kritiek** op een versmalde weergave van Schilder. Het accent werd centrum! Dat moet fout gaan. Wie nu een plaats voor de zonde bepleit heeft haar in het hart van de kerkleer gezet! Laat niemand zich verwonderen als – onbedoeld! – het signaleren van de zonde nu toch een sanctioneren wordt.

5. Gebod en Geest

Nu komt het essentiële punt. In welk kader functioneert het gebod bij Schilder? Ik wijs op een reactie van Schilder op J.J. van der Schuit die **kritiek** gaf op zijn nadruk op Gods wil (hij dus toen **al!**).²⁰ We lezen: 'Welnu: als men in zuik een geval²¹ den roep: God wil het, laat afhankelijk worden van de "toestanden", die er zijn, dan is men van het gereformeerde spoor af. Het gaat hier den kant der pluriformiteitsredenen uit: wij bederven Gods werk, en we praten dat dan goed met onze vrome theorie'tjes... Het gereformeerde denken valt te herkennen uit den catechismus: "Waarom laat God alzo scherpelijk de tien geboden prediken?" Het antwoord is: 1e) opdat wij onzen zondigen aard hoe langer hoe meer leren kennen, 2e) opdat wij zullen bidden, tot de volkomenheid te komen. M.a.w. er is voor ons horen moeten van Gods gebod geen "geestelijke basis", die is er tenminste niet genoeg. Maar juist door de verkondiging van Gods wil (d.w.z. door de verkondiging van het Woord dat nooit "ledig" weerkeert) komt er die z.g. "geestelijke basis."'

Vier aspecten hieruit zijn nu belangrijk: Ten eerste gaat het Schilder weer om een gereformeerde denkwijze. Hij beroept zich ten tweede op dezelfde zondagsafdeling als Smit. Het is ten derde zonneklaar dat dit **niets** te maken heeft met optimisme of idealisme. Er is immers geen enkele basis voor de gehoorzaamheid. Hier brengt Schilder impliciet HC 114 in rekening. En tenslotte vernemen we dat juist **vanwege** het ontbreken van die basis, dus **vanwege de doorwerking van de zonde**, de wet gepredikt wordt (HC 115)! Zo brengt de Geest in ons de noodzakelijke basis tot stand. Schilder noemt de Geest niet; dat hij Hem bedoelt is duidelijk.

Wat doet nu Smit? Beroept ook hij zich niet op HC 114 en 115? Inderdaad. Maar de overeenkomst is schijn. Smit wijst op HC 114 (en NGB 29) voor onze onvolkomenheid en op HC 115 voor onze toekomstige volkomenheid. In zijn **vergelijking**: het begin en het einde van de **reis**.²² Onderweg ziet hij de norm als het nog niet bereikte ideaal. Wie met de norm wil werken is al snel een **normatief-idealist**.²³ In zijn groeimodel kun je dat zeggen en tegelijk volhouden dat je aan de norm niets afdoet!

Ten aanzien van de kerk betekent dit concreet: de zonde van kerkbreuk geeft ware kerk in meervoud. Met beroep op de inlijving geeft Smit de naam van het werk van de Geest (de kerk is zijn werk!) aan de vrucht van de **zonde**.²⁴ Heeft hij nu meer oog voor de werkelijkheid dan Schilder? Niet méér, wel een ànder oog! Smit noemt het begin en einde van de **reis**. Maar hoe wordt deze reis gemaakt? Schilder wijst op wat Smit in HC 115 overslaat: de **strijd** onderweg in onze zondige werkelijkheid! Zoals ook NGB 29 de strijd van de echte kerkleden belijdt. Hij laat zien **hoe** de Geest ons volmaakt, **n.l.** door de scherpe prediking van de wet.

Laat Smit nu niet zeggen: 'zie je wel, overaccent op het gebod!' In HC 115 is de **wetsprediking** duidelijk opgenomen in de rechtvaardiging en de heiliging **beide** van ons leven! Het is waar: Schilder zet de eisen van God heel sterk naast zijn beloften. Hij doet het vanwege de situatie in zijn tijd. Hij kan dat doen omdat hij ook in Gods eisen de genade ziet. In belofte en eisen geeft God **zichzelf** aan de **zijnen**!²⁵ Gods genadig komen is draagvlak voor belofte en eis van het verbond. Daarom geen heiliging tenzij op grond van de rechtvaardiging bij **Schilder**.²⁶ In **dàt** kader functioneert het gebod als de voorwaarde: de weg waarin de beloofde zegen genoten wordt, maar met de belofte als **dominant**!²⁷ Zo is bij Schilder de levende God **zèlf** in Christus en door zijn Geest de kracht van het christenleven. Is Hij zó niet de enige kracht tegen de secularisatie vandaag?

6. Balans

Ik geloof dat het volgende nu gezegd kan worden: Als Smit de malaise zoals hij die in het gereformeerde leven ziet, toeschrijft aan K. Schilder is dat aantoonbaar in strijd met diens eigen geschriften. Daarin wordt **m.h.o.** op de kerkelijke en theologische situatie weliswaar een krachtig accent gezet op het gebod van God, maar dat blijft voldoende ingekaderd in een voluit gereformeerde verbondsleer waarin de levende God de kracht van zijn volk is. Voorzover Smit **terecht**²⁸ opkomt tegen genoemde malaise is zijn remedie net zo erg als de kwaal. Het gebod als normatief-ideaal miskent de functie van het gebod in Gods verbond en ontkracht de betekenis ervan voor de vernieuwing van ons leven nu. Voor het nog-niet van de onvolmaaktheid houdt Smit slechts de belofte over!

De volgende keer over de onzichtbare kerk!

J.W. van der Jagt.

¹ Voor de gebruikte afkortingen verwijs ik naar noot 2 van het vorige artikel.

² Smit in een korte discussie met J.M. Goedhart, 'Nogmaals: Schilderen de kerk', in: *Gereformeerde Kerkbode, Groningen, Friesland, Drenthe*, jrg. 47, n. 7, p. 111.

³ *Toekomst*, 61-68.

⁴ Expliciet *Toekomst*, p. 77.

⁵ *Kerk* I/41.

⁶ *Toekomst*, 66v. 'Wie kritiek heeft op het alles-of-niets-model en dat genuanceerd wil zien door het groeimodel uit de Schrift knaagt niet aan Gods gebod. Integendeel, het is juist begonnen om groei naar de norm toe', p. 68.

⁷ A.w., p. 67.

⁸ *Toekomst*, p. 79.

⁹ Het is nu alleen nog een hefboom voor de herstructurering van het organisatieleven. Het *Nederlands Dagblad* wijzigde haar beleid onder expliciete verwijzing naar dit argument. J.P. de Vries en A. Kamsteeg, 'Ontwikkeling in Geref. Kerken naar meer openheid', in: *Nederlands Dagblad*, 13 juni 1992. Idem voor het GPV zie J.P. de Vries, 'Confessioneel', in: A.w., 23 januari 1992. De Vries (*Het leven is één*, Barneveld 1992, p. 48) beroept zich met HC 62 zakelijk op dezelfde gedachte. Ais Smits argument klopt blijft dit niet tot de organisaties beperkt.

¹⁰ Het is dringend nodig dat we samen een helder standpunt innemen over de verhouding van norm en realiteit. Met name de vraag of de realiteit van de zonde invloed moet hebben op het stellen en het werken met de norm', T. Dekker in: *Ref.* 68/414.

¹¹ Verg. *Toekomst*, p. 72 & 75. Smit koppelt wel vaker heel vlot zeer uiteenlopende zaken aan elkaar, zo bv. de gevolgen van de zondeval (84).

¹² Als bezwaar keert dit zich net zo goed tegen Smit. Is het geen overrompeling als christenen een meervoud van ware kerken in stand houden maar na hun sterven samen voor God verschijnen?

¹³ *Kerk* III/248v.

¹⁴ J. van Genderen, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, Kampen 1992, p. 627. Doordat Van Genderen Schilder plaatst naast A. Kuyper wiens idealisme hij veroordeelt, krijgt deze typering afwijzende betekenis.

¹⁵ *Kerk* I/88, II/250 en vele andere.

¹⁶ Schilder slaat zijn wortels diep vast: deze methode is vrucht van de Reformatie, 'vrucht van de bekering' *Kerk* II/385. De discussie heeft religieus belang!

¹⁷ Daarover gaat het verband van het gegeven citaat.

¹⁸ *Kerk* II/388. Herhaaldelijk wijst Schilder de ervaringsmethode af. Verg. I/124v; I/177v; Ook tegenover V. Hepp I/316, 318.

¹⁹ Schilder accentueert het gebod m.h.o. op de *zichtbaarheid* van de kerk, *Kerk* I/87, 113, 115, 177v. Daarom kan hij zeggen dat het wezen van de kerk geschonden wordt als je het gebod negeert. Daarmee identificeert hij het wezen niet met het gebod, maar wijst op een aspect ervan.

²⁰ *Kerk* I/269.

²¹ Namelijk als uit Gods Woord is vastgesteld dat God het echt wil. Schilder verwerpt hiermee de vergelijking die Van der Schuit maakte met het 'God wil het' van de zieke kruistochttheologie.

²² *Toekomst*, 68.

²³ Zie 'Het congres in Nijkerk: een verslag', in: *Ref.* 68/p. 509v.

²⁴ Smit (84 nt. 49) verwijst naar C. Trimp (*Heilsgeschiedenis en prediking*, Kampen 1986, p. 101v.) die ook meent dat Schilder te weinig rekening met menselijk falen houdt. Er is echter een cruciaal verschil. Trimp heeft het over Gods geduld op de *weg* die Hij met zijn volk gaat; Smit brengt de zonde in het *begrip* van Gods werk zelf.

²⁵ HC I/134; 394v; II/363-367. Het monopoleurisch ontstaan van het verbond is geen theologische abstractie, maar de genade van God. Hoe vaak spreekt hij hier niet over!

²⁶ HC I/38v; 79-84; 86; 75v; *Preken*, III/278v; 299v; 303-310; 449.

²⁷ HC I/403; 503v; II/150; *Preken*, III/300; *Hemel*, 353v; *Lijden*, III/349; Idem in: *Hoofdzaken van de verbondsleer; rede uitgesproken door prof. dr. K. Schilder in de Waalse Kerk te Delft op 31 augustus 1944* (stenografisch verslag in het Schilder-archief o.b.v. dr. W.G. de Vries); *Looze Kalk. Een wederwoord over de (zedelijke) crisis in de 'Gereformeerde Kerken in Nederland'*, Groningen 1946, p. 58. Schilder citeert met instemming Leidse theologen uit de 17e eeuw die zeggen 'dat in het verbond door Christus onder de condities of voorwaarden niet alleen die dingen worden voorgesteld, die God van ons gedaan wil

hebben, maar óók de uitdrukkelijke belofte van de uitvoering en de uitwerking der conditie zelf, die God in en door ons krachtelijk (krachtdadig) wil *teweeg* brengen en niet aan onzen vrijen wil laten hangen.' idem: HC II/343. Als Smit zich voor het radicale karakter van Schilders theologie (het gebod) op S.A. Strauss, '*Alles of niks*' - K. Schilder oor die verbond, Pretoria 1982, beroept gaat hij er aan voorbij dat juist Strauss laat zien hoe Schilder voorrang aan de belofte geeft (p.197vv, 289v 292). Als C. Trimp (*Klank en weerklank. Door prediking tot geloofservaring*, Barneveld 1989, p. 57) als aanvulling op Schilders 'Looze kalk' spreekt van het *overwicht* van de belofte is dat geen correctie op Schilder, maar brengt het diens gedachte onder woorden. Smit (*Toekomst*. 62 & 91v) is dus blij dat Trimp formuleert wat hij in Schilder gispt (68v; 75; 84)! Hij heeft de zachte tonen die hij node mist (A.w., p. 68) niet gehoord! *Preken*, III/305; 310.

²⁸ Ik ga voorbij aan de vraag in hoeverre een betere beoordeling van Schilder leidt tot een andere taxatie van de gereformeerde kerken leidt dan Smit ons biedt.

Extra nummers van De Reformatie.,.

...kunt u bestellen door overmaking van de kosten op postrekening 40 60 40 t.n.v. De Reformatie-Goës, onder vermelding van jaargang en nummer.

Dit zijn de kosten (incl. porto):

1 ex.:	ƒ 3,35
2 ex.:	ƒ 6,00
3 ex.:	ƒ 8,65
4 ex.:	ƒ 10,60
5 ex.:	ƒ 12,55

Na ontvangst van het bedrag wordt uw bestelling per omgaande uitgevoerd.

BIDDEN OM OPEN OGEN VOOR DE WONDEREN VAN GODS WET

Ontdek mijn ogen, opdat ik aanschouwe de wonderen uit uw wet.

Ps 19: 18

In de wet van de HERE liggen wonderen opgesloten. Rijke geheimen, waar een mens zich alleen maar over kan verbazen en waar hij in verlangen en verwondering naar blijft zoeken, naar blijft speuren. Zulke rijke schatten van kennis en wijsheid zijn in de wet van de HERE opgesloten. Zij is als een schatkist vol met schitterende kostbaarheden, met de allermooiste sieraden.

Hoe wordt ons hier de schoonheid en de rijkdom van Gods wet aangeprezen. Dat komt ook uit in de vele woorden die de psalmist steeds voor het Woord, de wet van de HERE gebruikt. Hij komt woorden tekort om al de kanten die er zitten aan het Woord van het verbond te benoemen. De wet is de tora, het verbondsonderwijs. En dit omvat Gods werk in de geschiedenis, Zijn beloften, Zijn eisen, de weg die Hij met zijn volk gegaan is en die Hij verder met Zijn volk wil gaan. De weg van het verbond, waarop wij met de HERE mogen wandelen. (Genesis tot en met Deuteronomium worden 'de wet' genoemd.) Die wet bevat een onuitputtelijke schat aan kennis en wijsheid. Zij is vol van de geheimen van het leven in het verbond met de HERE.

De wet staat ook niet tegenover de werkelijkheid of naast de werkelijkheid. De wet is het onderwijs van de HERE over de werkelijkheid. En wie kan ons beter onderwijzen over de werkelijkheid dan Hij, Die onze Schepper en onze Vader is? Wie kan ons beter vertellen, wat en hoe de werkelijkheid is en Wie kan ons beter de **gebruiksaanwijzing** voor de werkelijkheid leveren dan Hij? Zijn gebod is het juk dat ons past. Wie naar de HERE luistert en Zijn geboden onderhoudt, die is pas mens, knecht van de HERE, kind bij de Vader thuis.

Dat geldt ook in de door de zonde gebroken wereld. God heeft na de zondeval Zijn wet niet afgeschaft, maar gehandhaafd en toegespitst op de door de zonde gebroken wereld. God spreekt Zijn verlossende en genezende Woord tot gevallen mensen, opdat zij weer mensen van God worden.

Wat is dan een betrouwbaarder gids in deze gevallen wereld dan het Woord van onze Schepper, Die ook onze Verlosser is, Die ons ook heiligt, ons maakt tot nieuwe

mensen die leven voor Hem? Betrouwbaarder gids dan Gods Woord is er niet. Alle schatten van wijsheid en kennis liggen daarin opgesloten. Die zijn te vinden in Christus Die **het Woord** is en Die ons ook tot wijsheid geworden is. Die ons door het Evangelie, door het geloof, doet leven in gemeenschap met Hem, uit Zijn volheid.

Maar daar zijn wij van onszelf blind en doof voor. Dat ligt aan ons en niet aan het Woord van de HERE. Daarom moeten we geen kwaad spreken van Gods wet om daarmee onszelf in **bescherming** te nemen.

Ps. 119 vraagt niet: ontzie mij toch, spaar mij toch, want de wet is zo hard en het is allemaal zo moeilijk en het kost mij zoveel offers en het mijzelf verloothen valt mij zo zwaar. Nee, de psalmist weet van de wonderen van Gods wet. En hij bidt om open ogen om die wonderen te aanschouwen. Hij bidt daarom! Hij weet zich helemaal van de HERE afhankelijk. Hij heeft van zichzelf geen oog voor Gods Woord. Dat maakt hem ootmoedig en afhankelijk.

Hoe weet hij zich op de HERE aangewezen! En zo nadert hij tot de HERE. Gehoorzaam, met de luisterhouding. En ook met de grootste verwachtingen. Want als de HERE hem door Zijn Geest de ogen opent, dan wachten hem de grootste verrassingen.

Hoe eerbiedig leren we hier tot de HERE opzien om ons door Hem te laten leiden en te leren leven in de rijke werkelijkheid, die in Zijn Woord naar ons toekomt.

Wie daar de smaak van te pakken heeft, die verlangt naar steeds meer. Die kent de hunkering naar de verordeningen van de HERE te allen tijde. Die leert leven van alle Woord dat uit de mond van God uitgaat.

K. Folkersma

GESCHIEDENIS, WETENSCHAP EN DE SCHRIFT

Is de Bijbel een geschiedenisboek? Verdraagt de gereformeerde manier van bijbellezen zich wel met een wetenschappelijke benadering? Deze vragen komen bovendrijven als ik de discussie die deze zomer wordt gevoerd, probeer in kaart te brengen.

Er is ruimte tussen de gebeurtenis en de beschrijving ervan in de bijbel. Die afstand is overbrugd door mensen die wat er gebeurde hebben verteld en beschreven met behulp van wat God erbij heeft bekend gemaakt.

Er is ook afstand tussen het moment van beschrijven en het moment dat wij ervan horen. Wat wij hebben in de bijbel toont onze God aan het werk, sprekend tot en handelend met zijn volk, op onze aarde, in deze wereld.

We lezen niet alleen van de gebeurtenissen, de feiten, ook de waarheid over de feiten als het werk van God. Daarnaast doet Hij een boek open over zijn wijsheid. Hij zwijgt niet over zijn plannen voor de toekomst. Hij maakt zijn motieven duidelijk voor de wegen die Hij kiest in de geschiedenis van vandaag en morgen.

Kortom: God stelt zichzelf vandaag de dag aan de mensen voor met behulp van een tekst. Die tekst in zijn geheel, de Schrift, is Gods getuige in de wereld. Die tekst weet veel van Hem te vertellen. Genoeg om Hem goed te leren kennen.

Het 'hart' van die tekst is niet een geschiedenis. Het is God zelf. Hij legt vast wat van belang is om Hem te kennen van zijn daden, ontmoetingen, gesprekken, woorden, gedachten, enzovoorts.

Gangbare, historische interpretatie

Klaas Wieringa heeft het over 'onze gangbare, historische interpretatie' (ND 14/7/94). Dat moet iets zijn wat we allemaal behoren te weten. Prof. Den Otter (ND 28/7) tast in het duister. Ik zou er ook wel meer over willen horen.

Ik maak uit wat Klaas Wieringa verder schrijft op, dat hij in de kerken, in de preken, in de bijbelstudieschetsen, in de meditatieën een soort uitleg van de Bijbel tegenkomt, die sterke nadruk legt op de Bijbel als geschiedenisboek. Het is gangbaar grote stukken (bijv. Genesis, Koningen; de evangeliën) van de Bijbel als geschiedschrijving op te vatten. Daar worden echt gebeurde dingen beschreven.

Heeft René Meijer (Reader, 26) het over hetzelfde, als hij schrijft over 'klakkeloos aanvaarden wat we denken dat er staat'? We denken dat we een beschrijving van gebeurtenissen voor ons hebben. Maar we vergissen ons. Zijn we zo naïef, dat we dingen in de Bijbel lezen die er helemaal niet staan? Ik proef uit de opmerkingen van René Meijer ook de vraag: willen gereformeerde bijbellezers vervolgens ook niets weten van wetenschappelijke verantwoordingen controle?

Heilsgeschiedenis

Heeft deze kritiek te maken met de 'heilshistorische' schriftlezing die onder ons hoog in aanzien staat? Het begrip 'heilsgeschiedenis' is in de Gereformeerde Kerken in zwang gekomen als typering van de beschrijving van Gods werken. Het geeft aan dat er een eenheid in te vinden is, eenheid van handelen (het is altijd God die handelt) en eenheid van doel (God wil het bederf dat door de zonde in de wereld gekomen is, onschadelijk maken en zijn schepping voor zijn volk voltooiën in de verlossing onder leiding van Jezus Christus).

'Heilsgeschiedenis' kan ook misverstanden veroorzaken. Het is bijvoorbeeld niet zo, dat in de Bijbel een constant doorlopend geschiedverhaal wordt verteld. De draad wordt wel vastgehouden vanaf de schepping tot en met de terugkeer uit de ballingschap. Maar er zitten gaten in het verhaal. De lijn is soms heel dun. Er doen zich verschillen in tempo voor. Er 'gebeurt' soms eeuwen weinig tot niets. Een andere keer worden we van dag tot dag, of van uur tot uur op de hoogte gehouden. Het is ook niet altijd heil, dat de klok slaat. Er is ook onheil. Toom van God breekt uit. Hoopvol ingeslagen wegen lopen dood.

Er is ook geen sprake van een geleidelijke groei van het heil, of van een langzamerhand steeds duidelijker worden waar God naar toe wil. Zo regelmatig verloopt het allemaal niet. Soms heeft het er in de loop van de geschiedenis van het oude verbond meer van dat er dingen worden weggestreept: (delen van) het volk, het land, de koning uit Davids huis, de tempel. Hoe Gods heil moet komen, wordt steeds meer een raadsel. Het Oude Testament eindigt als een vraagteken.

Geschiedschrijving

De vraag klinkt: eist ons geloof dat we die stukken die we altijd als geschiedschrijving hebben aanvaard, ook als geschiedschrijving moeten blijven lezen? Wat vraagt ons

geloof, ons vertrouwen in God? Toch zeker dit, dat we de 'getuige' die Hij in ons midden heeft aangesteld serieus nemen. Hoe Hij is, hoe Hij oordeelt, hoe Hij zijn vriendelijkheid laat zien, hoe groot zijn geduld is – daar horen we van de Geest via de bijbel op allerlei manieren over. Ook in geschiedenissen, in verslagen van daden van God in de wereld van de mensen. Zijn daden die Hij in de Schrift heeft laten vastleggen, typeren Hem. De Schrift spreekt er de waarheid mee over Hem.

Eis van het geloof is dan, dat we goed luisteren als God over zichzelf vertelt, over wat Hij gedaan heeft. Iedereen moet weten dat God de wereld in het begin geschapen heeft. Het is ook van levensbelang te weten hoe zijn eerste reactie was op de entree van de zonde in het leven van de mensen. Zeker zijn kinderen moeten dat weten. Zeker de mensen die op Hem bouwen. Dat God de zonde niet onmiddellijk uitroeide, kan sindsdien niet worden uitgelegd als tekort aan rechtvaardigheid. Dat het kwaad in de wereld huishoudt, is ook geen onmacht van God. Hij staat er boven. Een kind van God kan nooit meer met een goed geweten zondigen. Want God heeft zijn enorme afkeer van de zonde niet verborgen. Hij is er tegen. Een kind van God hoeft niet over de macht van de zonde ook niet te wanhopen. Want God heeft het werk van zijn handen lief. Hij is uit op de redding van de mensen.

Tussen die twee vuren is Jezus Christus, Gods eigen Zoon geboren en gestorven: Gods brandende afkeer van de zonde en de aanstichter ervan en zijn vurige liefde voor het werk van zijn eigen handen, zijn ijver voor zichzelf.

Onvolledig geïnformeerd

Lezen we wel eens wat we denken dat er staat? Ik vrees van wel. Het is een oude val, de val van de gemakzucht. We lezen niet goed, denken niet goed na, vergeten wat er niet staat. Bijbellezers en bijbeluitleggers zijn soms zekerder van hun zaak dan ze mogen zijn.

De bijbelse geschiedschrijving kan door zijn beknoptheid een verkeerde indruk wekken bij mensen die zo onvolledig geïnformeerd zijn over de bijbelse tijden als wij. Zo hebben we niet meer de beschikking over allerlei bronnen die de bijbelschrijvers wel hadden (zie bijv. Joz. 10:13; 1 Kon. 16:5; 22:46; 2 Kron. 33:21). Maar wat ingrijpender is: we zijn er niet bij geweest.

Vaak is de bijbeltekst de enige toegang die we hebben tot de geschiedenis van God en zijn volk. Die tekst zelf is lang niet altijd tot in de kleinigheden duidelijk. Die verdraagt soms bewerking. We weten heel weinig van de werkvormen, de vaste gewoonten van de toenmalige schrijvers. Er is door de bijbelwetenschap van de laatste eeuw een grote vormenrijkdom aan het licht gekomen waar eeuwenlang goeddeels overheen gelezen is.

De historische taalvormen liggen nauwelijks herkenbaar onder de dikke deken van de bewerking die de Hebreeuwse tekst vanaf de eerste eeuw na Christus heeft ondergaan. Het is dikwijls ijdele hoop te denken dat het mogelijk is op grond van de vorm een enigszins zekere datering te geven van een oudtestamentische tekst.

De Schrift en de geschiedenis

Het is logisch dat je een zo volledig mogelijk beeld probeert te vormen van de historische omgeving waar een tekst over informeert. Alle wetenschappelijk verantwoorde inbreng daarbij is van grote waarde. Van de taalkunde – om te bepalen wat er werkelijk staat. Van de tekstgeschiedenis, de archeologie, de geschiedeniswetenschap, de tekstwetenschappen, de antropologie, noem maar op. Gods Woord is een tekst die de sporen van zijn geschiedenis draagt.

Maar in de allereerste plaats is Gods Woord nu een tekst, of misschien liever: een verzameling teksten, die samen en afzonderlijk als 'de Schrift' één doel dienen: de mens Gods tot nut zijn. Voor dat doel wordt heel die tekst doorademd door de Heilige Geest, tegenwoordige tijd. God spreekt door de Schrift zijn Woord tot ons.

Er is onderscheid tussen het verhaal dat de Bijbel vertelt en een geschiedenisboek. De Bijbel biedt zeker een historisch stramien met behulp van grote stukken geschiedschrijving. Maar net zo min als de Bijbel een 'sluitend wereldbeeld' presenteert (wie is het op dit punt niet eens met prof. Van der Woude?), geeft hij een 'sluitend geschiedenisbeeld'. Dit laatste geeft prof. Ohmann aan als hij vraagt waar de Bijbel 'leert' dat de aarde 6000 jaar oud is (ND 23/7/94).

Het vak 'geschiedenis van het oudtestamentische tijdvak' of 'van het nieuwtestamentische tijdvak' is een *hulpwetenschap* voor de uitleg van de tekst van de Schrift. En de bijdrage die de uitleg van de Bijbel aan de geschiedwetenschap levert is een *nevenprodukt* van de exegese.

Je kunt de gereformeerde manier van bijbellezers dus moeilijk typeren als 'historische uitleg'. Dat het als geschiedenis lezen wat zich in de Bijbel als geschiedenis aandient, een kwestie is van 'klakkeloos aanvaarden' of negeren van wetenschappelijke ontwikkelingen, moet ook worden aangetoond.

Dat er vragen rijzen bij Genesis 1 is duidelijk. Hoe moet je dit hoofdstuk lezen? Het vertoont een sterke stilering. Heeft de schrijver/de Openbaarder die stilering aangebracht in de vormgeving, of zat die opbouw in het handelen van God zelf?

Trouwens: hoe beschrijf je een wonder? Het wonder waar ons eigen bestaan deel van uitmaakt! Zou een hedendaagse historicus als bijv. dr. L. de Jong, als de Here hem had laten zien wat Hij de schrijver van Genesis 1 heeft laten zien, meer adequaat kunnen beschrijven hoe de aarde en zijn bewoners geschapen zijn? Dat zijn grote vragen. Ik kan me goed vinden in de aanpak van prof. Ohmann.

Wetenschap en bijbeluitleg

Ik hoop dat m'n punt duidelijk is: het gereformeerde standpunt (de Bijbel is Gods woord) verdraagt zich uitstekend met een wetenschappelijke aanpak. Gereformeerde exegeses is een wetenschappelijk bedrijf. Kritische vragen stellen is geboden. Methodische helderheid is een eis. Schuwheid voor kritische aansluiting bij de wetenschappelijke ontwikkelingen is niet op z'n plaats.

Gereformeerde bijbellezers zouden geen naïeve mensen moeten zijn. Beroeps-exegeten hebben hun wetenschappelijk niveau te bewaken. Gereformeerde kerken moeten ervoor waken dat hun bijbelwetenschappers aan en rond de Theologische Universiteit de nodige ruimte hebben voor wetenschappelijk werk.

Ik heb geen aanleiding te twifelen aan de kwaliteit van de colleges. De studenten in Kampen zal ook een verantwoorde houding worden bijgebracht tegenover hun eigen exegetisch werk. Maar het is waar. Er is geen exegetisch vaktijdschrift in Nederland dat de gereformeerde belijdenis hooghoudt. We doen nauwelijks mee in nationale of internationale theologische tijdschriften. We blinken over het geheel genomen niet uit in wetenschappelijke boeken. Eerlijk is eerlijk: de gereformeerde bijbelwetenschap mag best winnen aan academisch kaliber.

Daar pleit ik wel voor. Het zal het gesprek tussen gereformeerde theologen en gereformeerde natuurkundigen, taalkundigen, tekstwetenschappers enz. kunnen bevorderen. Het gezamenlijk gelovig vertrouwen in de Schrift als het Woord van God zal erbij kunnen winnen. Het zou ook de gereformeerde theologische samenwerking in Nederland en wereldwijd ten goede komen. Het zou goed zijn voor de contacten met de academische wereld. Gereformeerde bijbelwetenschappers hoeven niet bang te zijn dat het gereformeerd schriftgeloof onderuit gaat wanneer ze de vragen die bij de Schrift worden gesteld, eerlijk onder ogen zien. Ze hoeven zich niet te schamen voor hun tekstgetrouwe manier van bijbellezen.

Wantrouwen van de wetenschappelijke waarde van een gereformeerd uitgangspunt is niet nodig, het is ook niet opbouwend. Waardering voor wetenschappelijke gereformeerde bijbeluitleg kan er echter allen maar komen als de resultaten daarvan beschikbaar komen voor een breder publiek.

Respect voor de schrift

Een gereformeerd exegeet heeft m.i. tegenover de grote en de kleine vragen van de **bijbeluitleg** altijd een voordeel. Hij heeft een **gelovige** afkeer van totaalvisies, systemen die aan de Schrift worden opgelegd. Die huiver wordt niet per se gevoed door angst voor **geloofsafval**, of voor wat ook. Ze komt voort uit het vertrouwen in en het respect voor God die in Zijn Woord spreekt.

De keerzijde ervan is een **gelovige** voorkeur voor een bescheiden opstelling, een blijvende bereidheid zich te verantwoorden tegenover de gegeven tekst. Een gereformeerd 'totaalontwerp' (inzake de heilsgeschiedenis, de geschiedenis van de godsopenbaring, enz.) zal daarom altijd een zekere openheid kennen. Er zal de bereidheid moeten zijn om zich tegenover **alle** tekstgegevens te verantwoorden en af te zien van oplossingen die een deel van de gegevens verdoezelen.

Geloof

Mijn geloof komt van de Heilige Geest. Hij brengt het in mij tot stand door de verkondiging van het heilig **evange-**

lie. Er is me over Gods vriendelijkheid verteld, over zijn verlossingsproject. Het is me verteld aan de hand van de Bijbel. En toen bracht de Geest in mijn hart vertrouwen op God te voorschijn. Een schepping uit niets. Dat kan alleen het Woord van God van Genesis 1. Tussen Genesis 1, het werk van Jezus Christus en mijn redding legt de Heilige Geest de koppeling van mijn geloof.

Mijn vertrouwen op Gods goede bedoeling met mijn leven, mijn lichaam en ziel, is niet gebaseerd op een theorie over de historiciteit van de Bijbel. Ook niet op mijn kennis van de geschiedenis van het Midden-Oosten tussen Abraham en Jezus. Zelfs niet op de wetenschappelijkheid van de gereformeerde exegese. Mijn vertrouwen op God is Gods eigen werk. Een nieuw werk, dat ik toch herken omdat ik de toets van Gods hand herken, een timbre van zijn stem, het geluid van zijn adem. Een nieuw werk, maar in lijn met wat ik van Hem weet.

Als gelovige wetenschapper – of ik nu de tekst van Gods Woord onderzoek, of de geheimen van de natuur, of de voortbrengselen van de menselijke geest – sta ik open voor het werk van zijn handen. Eerst mag ik mijn oren geloven (als hoorder van Gods 'getuige') en mijn ogen (als betrokkene bij Gods weg en werk). Dan aanvaard ik de wetenschap om mijn kennis te ordenen en te schiften.

R. ter Beek

...WANT IK SCHAAM MIJ DE VRIJMAKING NIET...

(De missionaire kracht van de Vrijmaking)

Foei, zult u zeggen! Vrijgemaakt én zendeling, dat kan nog. Maar dat je daar op het zendingsveld mee voor de draad moet komen..., dát gaat te ver! Moesten we ons niet eerder schamen, dat we de zoveelste scheiding exporteren naar het buitenland!?

Een vaak gehoord geluid op zendingsavonden, als reactie van vrijgemaakte broeders en zusters die de zending een warm hart toedragen. En inderdaad, ze hebben gelijk. Wat is beschamender dan op het zendingsterrein te moeten melden dat de christenheid verdeeld is? Daarmee wordt immers regelrecht de kracht van de oproep tot bekering gebroken! Terecht kunnen heidenen en ongelovigen dan spotten: Gaan jullie maar eens eerst **thuis** orde op zaken moeten stellen, voordat je ons de les komt lezen!

Toch, dat is maar één kant van de zaak. Belangrijk genoeg. Maar er is meer. Wie zich als vrijgemaakte met zending bezig houdt, zal óók moeten kunnen zeggen waarom hij – ondanks z'n schaamte – graag uitkomt voor de kwestie van de Vrijmaking. Ja, dat daardoor z'n werk een **diepere** dimensie heeft gekregen.

1. Opgenomen worden in de éne geschiedenis van Christus' werk

Je kunt er soms van dromen dat je als zendeling nooit hoefde te vertellen dat de kerk van Christus zo gescheurd en verdeeld is. Wat zou dat makkelijk zijn! Jazeker, maar ook onwerkelijk. Want zo is de kerkgeschiedenis niet. Die geschiedenis is nl. vol van verzet, breuken en afsplitsingen. Dat komt omdat het mensen zo moeilijk valt te **gelóven** en alleen van genáde te leven. Elke keer weer zetten mensen hun eigen weg naar het heil uit. Schandalig, inderdaad. Maar ook, elke keer bewaart Christus zijn kerk.

En dat is ook niet begonnen met de Vrijmaking. Dat begint met het lezen van de Bijbel zelf. Wie de bijbelse geschiedenis begint te vertellen op het zendingsveld, die brengt daarmee tegelijk de feiten van de scheuringen en verdeeldheid.

Kerkgeschiedenis in de Bijbel

Je móet wel vertellen dat Kaïn en Abel uit elkaar gingen, dat Jacob en Ezau niet samen optrokken, dat Mozes het volk Israël moest uitleiden, dat niet alle Israëlieten in de Here Jezus geloofden, dat Paulus moest waarschuwen te-

gen verzet en afbraak. Dát is de werkelijkheid van de Bijbel. De werkelijkheid van de geschiedenis van de kerk. Omdat mensen liever op eigen kompas willen koersen en zich niet gewonnen willen geven aan Gods openbaring. Omdat ook de Duivel niet ophoudt om Gods Woord te verdraaien.

Wat vertelt de zendeling dan? Hoe sterk en goed Paulus en Petrus waren? Of Mozes, David en Jesaja? Nee toch! Hij laat zien dat die kerk niet te verklaren valt uit de geschiedenis en het optreden van mensen. Maar dat Gód tussenbeide kwam met zijn beloften, met zijn openbaring. Uiteindelijk met Christus zelf. De kerk bestaat er alleen maar omdat Gód haar roept! En met zijn Geest de bekering en geloof ook **wérkt**. En omdat God met zijn Woord de wereld doorgaat om **déze** kerk in het leven te roepen. Dat is zijn geheim, tot op vandaag toe.

Kerkgeschiedenis in verleden

Want de kerkgeschiedenis hield niet op bij Hand. 28 of toen Johannes het boek Openbaring geschreven had. Die geschiedenis liep door. En daarmee ook de strijd óm het bewaren van de kerk. In de tijd toen het Griekse denken de kerk binnensloop. Of toen de menselijke trots de kop opstak en Augustinus scherp moest optreden tegen Pelagius. Of toen men buiten Christus om via de Geest contact met God wilde hebben. Of toen mensen opnieuw met **hún** goede werken de zaligheid probeerden te verdienen en er een complete Reformatie met Luther en Calvijn nodig was om kerk te blijven.

Stoppen we nu deze feiten uit schaamte onder de grond, op het zendingsveld? Nee, zult u zeggen. We leerden juist in de strijd tegen de Gnostiek veel beter zien dat we bijv. niet in **twee** werelden leven. Of we houden tegenover Pelagius vol dat de zonde diep in ons geworteld zit. En we belijden uit volle borst dat we alleen willen leven uit genade, geloof en uit het Woord. We leerden de winst van de kerkgeschiedenis mee te nemen. En daarom staan we op het zendingsveld overtuigd in de lijn van **déze** kerkgeschiedenis.

Die éne geschiedenis

Anders gezegd: we leerden des te beter de kracht van het evangelie verstaan. Als we mensen oproepen tot geloof,

dan is het dit geloof. Dan gaat het over déze kerk. En we roemen Christus, die deze kerk vergadert, ook op het zendingsveld. Dan komt kerkgeschiedenis dicht bij. Dan be-seffen mensen op het zendingsveld dat ze niet door God vergeten worden, maar dat ze déze kerk mogen binnen gaan. Dat is het einde van hun isolement. Ze delen in dezelfde genade als Jozef, Jacobus en Calvijn. Ze worden opgenomen in de eenheid van de algemene, wereldwijde kerk van Christus.

2. Vaste grond onder de voeten

Maar nu de Vrijmaking, vraagt u. Dat is toch niet te vergelijken met de Reformatie in de tijd van Luther en Calvijn? Dat is mogelijk een goede keus voor Nederland, maar toch niet meer dan een typisch Nederlands verschijnsel. Een theologische specialiteit die verbleekt onder de tropenzon... Per consequentie wordt dan de Vrijmaking, net als de besnijdenis in Hand. 15, afgeschreven als onnodige **balast** voor de jonge kerken.

Wie op dit spoor doorloopt, loopt grote kans de winst van de Vrijmaking te verspelen en de verkondiging van het evangelie tegen te houden.

De twijfel ingevoerd

Want waar ging het om in de Vrijmaking? Je staat met een kind in je **arm** bij het doopvont. Je hoort Gód spreken. Je kind wordt gedoopt in zijn Drieënige Naam. Gód verbindt Zich aan dit kind met de belofte van eeuwig leven. Prachtig. Maar dan kom je thuis en je hoort van synode-wege dat het nog maar de vraag is of die belófte wel echt dit kind geldt. Het is misschien wel of misschien ook niet wedergeboren. Pas straks, als het groot is, als hij/zij belijdenis van geloof doet, zal blijken of het ook klopt. Dan kun je er zeker van zijn. Of ook niet, want ook belijdende leden blijven niet altijd trouw... Al met al heb je niet zo veel aan zo'n doop dus.

Wie nog even door denkt, gaat ook twijfelen aan de **ánder**e woorden van God. De bijbel, het evangelie, de verkondiging, allemaal woorden van God, beloften van heil, maar pas als je gelooft is het ook allemaal waar. Als je het niet gelooft, dan zijn het eigenlijk allemaal lege woorden, zonder kracht of inhoud. Het lijkt wel of Gods woorden een dubbele bodem hebben.

Op zo'n manier heb je de twijfel aan Gods woorden ingevoerd. Je maakt het spreken van God afhankelijk van het geloof van mensen. Dát is de grote fout van het synodale besluit om de 'kinderen van de gelovigen voor wedergeboren te houden, tot het tegendeel blijkt.'

De waarheid van Gods belofte wordt subjectief. Of anders gezegd: de belofte van God wordt verdraaid tot een voorspelling, waarvan je nooit kunt weten of die echt uitkomt. En dan worden mensen wantrouwig tegenover God. Je kunt dat verbergen met een beroep op de verkiezing. God heeft dan een soort verborgen agenda. Hij dóet wat anders dan Hij zegt, want je kunt nooit zeker zijn dat je uitverkoren bent. Voor serieuze mensen wordt **bijbelle**zen en kerkgang dan één grote, sombere dreiging. Minder

serieuze mensen worden er nonchalant van. Och, als het toch zo onzeker is, dan hoef ik ook niet zo nodig naar Bijbel en preek te luisteren of trouw **kerklik** te zijn...

De worsteling van de heiden

Moet je voorstellen, dat je met zo'n boodschap op het zendingsveld komt. Mensen, dit is het evangelie van Christus. God belóóft ook aan ú het eeuwige leven. Geloof Hem nu. Maar, een heleboel mensen gelóven dat niet. Wat dan? Moet je dan als zendeling zeggen: pardon mensen, ik heb me vergist, God belóófde niet echt?! Gód méénde het niet serieus!? Ik trek m'n woorden in!? En moet je tegen pas-gedoopte christenen, die in zonde vallen zeggen: **sorry**, jullie doop was toch waar een mense-lijk knoeien met water!?

Natuurlijk niet! Je blijft om zo te zeggen op Góds stukken staan. Op het évangélie zelf! Christus is echt gestorven voor onze zonden. Hij kómt ook naar jóu toe om je te redden. Klamp je dan ook aan Hem vast, dan wórdt je gegarandeerd gered. Je doet als zendeling, als evangelieverkondiger geen streep van de woorden van Gód af. God belooft ook écht dat allen die tot Hem komen en geloven rust voor hun ziel en eeuwig leven krijgen, vgl. Mat. 11 : 28-29 en DL 3/4 : 8.

Maar dan moet die heiden wel kómen. Gelóven. Niet Gód is onbetrouwbaar, maar de luisteraar. Die liep steeds bij God weg, vanaf het paradijs. En als God hem nu, na zoveel eeuwen, komt opzoeken, dan moet die mens niet twijfelen aan Gód, maar aan zichzelf! Hij moet breken met zijn opvatting over heil en eeuwig leven. Want hoe weet hij zo zeker dat hij het met zijn godsdienst zal redden?! Dat wéét hij ook niet zeker, want hij kent geen God die uit liefde voor de wereld zijn Zoon voor hem aan het kruis heeft laten sterven. De heiden moet die zekerheid elke keer opnieuw zichzelf aanpraten, met heel zijn godsdienstig bedrijf. Al zijn activiteiten moeten zijn knagende twijfel overschreeuwen.

De God van liefde en trouw

Zo'n man help je niet door te zeggen, dat de God van de Bijbel afhankelijk is van zijn geloof. Want dan blijft hij juist hánge in wat hij altijd al dacht. Het evangelie trekt hem juist Út zijn eigen zekerheden en onzekerheden. Het wijst in absolute betrouwbaarheid op Christus aan het kruis. Dáár moet je je aan vasthouden. Zie, **hóe** serieus God het met jóu voor heeft. God legt zijn hart voor jóu op tafel. Twijfel daar nóóit aan!

Dan krijgt het evangelie zijn volle kracht. Want dan móet de luisteraar geloven. Hij ontmoet immers Gód zelf in alle ernst. Als hij dan tóch schouderophalend verder loopt, dan valt dat evangelie niet opeens krachteloos op de grond. Maar dan doet het het wérk van het evangelie. Dan wordt zo'n man dubbel schuldig. Hij wijst namelijk God zélf af, Gods liefde in Christus. En dát zal hij weten.

Dan zegt de zendeling niet: wat jammer nou! Nee. Wat erg! Hij gaat dóór met de prediking! Hoe durf je Gód te laten praten, Hem niet serieus nemen!? Dan zul je merken

dat je Gods liefde niet op prijs hebt gesteld. God houdt zich in zijn oordeel aan dit evangelie. Wie dat niet gelooft, die blijft onder het vonnis, Joh. 3 : 36. Want God laat niet met Zich sollen. Hij is wel eindeloos geduldig en barmhartig, maar je moet nooit achteloos aan het kruis van zijn Zoon voorbij lopen!

Betrouwbare woorden roepen tot geloof

Wie zich – als in de Vrijmaking – vasthoudt aan de betrouwbare woorden van God, die vindt de zekerheid **bú**iten zichzelf. In de liefde van God. Die hoort ook dat de belóvende God een appel op je doet. God komt niet met een schema van verkiezing en verwerping op je af. Nee, Hij zegt: dit ben Ik helemaal. Dit is mijn evangelie. Daar kun je van op aan. Dat zeg Ik je, de God van hemel en aarde.

Kijk, dan is geloven ook geen sprong in het duister van de voortdurende twijfel. Maar dan maak je staat op Gods belofte. Dan wéét je waar je aan toe bent. Met dát evangelie gaat de zendeling op stap. Omdat hij déze God wil verkondigen, zonder onderscheid, aan alle mensen, met bevel tot bekering en geloof, DL 2 : 5.

Is dit nu vrijgemaakt specialisme? Of is het de bevrijdende verkondiging van Gods genade? **Zó** kun je mensen tegemoet treden. Niet in eigen zekerheid. Niet roeren in de twijfels en onzekerheden van mensenharten. Niet **vooruit**-grijpen naar resultaten die de Here niet geopenbaard heeft. Maar eenvoudig, je houden aan het betrouwbare, belóvende spreken van God. Want dán heb je ook de moed om mensen van hun eigen dwalingen weg te roepen. Dit is het evangelie dat de eeuwen door de kerk tevoorschijn heeft geroepen, Hand. 13 : 48-49. En door dit evangelie vergadert, beschermt en onderhoudt Christus nog steeds, hier en op het zendingsveld zijn kerk. Wie zou zich voor dit evangelie, opnieuw bewaard in de Vrijmaking, moeten schamen!

3. In de kerk heeft Christus het voor het zeggen

Ook op het punt van het kerkrecht is de Vrijmaking belangrijk voor het zendingsveld. De basis daarvan is dat de kerkeraad alleen het gezag heeft – uiteraard met Gods Woord als norm – over haar leden. Zij staat rechtstreeks onder gezag van Christus. Zij mag beslissen over de toelating tot de sacramenten. Zij is ook geroepen de ongelovigen de toegang tot het avondmaal te ontzeggen. De zogenaamde 'meerdere' vergaderingen hebben die bevoegdheid niet. Zij zijn in feite 'mindere' vergaderingen. Ze moeten de plaatselijke kerken en kerkeraden dienen om te leven naar Gods Woord. Ze mogen nooit over de gemeenten gaan **héersen**, want dan drukken ze Christus als de Koning van de plaatselijke kerk weg. Vandaar ook het appelrecht, naar art. 31, om te protesteren tegen besluiten van de meerdere vergaderingen.

Ontwikkeling van het kerkverband

Dat basisrecht van de plaatselijke kerk geldt ook voor de jonge kerken. De zendeling heeft de opdracht de kerk te

planten. D.w.z. hij moet in elke plaats waar gelovigen zijn de kerk inrichten, Woord en sacramenten bedienen, tucht toepassen en op Gods tijd ook de ambtsdragers bevestigen. Dan is daar de kerk van Christus, volledig. En die plaatselijke kerk gaat dan met andere plaatselijke kerken een verband van kerken aan. In deze volgorde en niet omgekeerd.

Dat is opnieuw geen specialiteit van de **vrijgemaakten**, maar het gereformeerde kerkrecht. Het was de Generale Synode van de [nu] synodale kerken, die dit recht wegdmkte. Ze schorstte de predikanten, ouderlingen en diaconen van de plaatselijke kerken. Ze legde dwingend een leer op die niet op de Schrift gegrond was. Daarmee gaf ze zichzelf meer macht dan Christus en God. Op die manier werd de regering door Christus vervangen door een regering door mensen. De Synode legde toen aan de kerken een extra juk op, dat juist de apostelen verboden hadden, Hand. 15 : 28-30. Via de zendingen zou dit juk ook moeten worden opgelegd aan de jonge kerken. Door de Vrijmaking werden de kerken en de jonge kerken gelukkig van dit juk verlost.

Wanneer nu op het zendingsveld het kerkverband moet worden georganiseerd, mag dit principe niet meer worden prijsgegeven. De zendingen hoeven zich waarachtig niet te schamen dat ze artikel 31 K.O. ook aan de jonge kerken willen voorhouden. De jonge kerken moeten niet opgescheept worden met het harde juk van mensen, maar worden bij de genade vastgehouden door het zachte juk van de regering van Christus.

Behoud van de vrijheid in Christus

Zo'n opstelling rond artikel 31 K.O. hebben de jonge kerken ook hard nodig. Ze staan nog aan het begin van de kerkelijke organisatie en er kan nog veel fout gaan. Er is altijd de verleiding om de organisatie zo efficiënt mogelijk op te zetten, met passeren van dit principe. Vaak is er op plaatselijk vlak nog zo weinig kennis van zaken. De classis pakt dan wel even door, snap je... En straks natuurlijk ook de Generale Synode. Vooral als er urgente zaken aan de orde zijn, de verbindingen tussen de kerken slecht en de overheid een snelle beslissing vraagt...

In Indonesië wilde bijv. de overheid graag dat de classis en de synode permanente lichamen zouden zijn, liefst met vast bestuur en bureau. Daarmee zouden ze sneller en beter overleg met de kerken kunnen hebben, hun **berichten** door kunnen geven en de medewerking van de kerken hunnen vragen. Daar hoeven we op zich geen kwade bedoelingen achter te zoeken. Maar het is wel zaak om rustig en beslist aan dat verzoek geen gehoor te geven, en een andere oplossing via deputaten, aan te bieden.

Maar de vrijheid in Christus kan ook op het spel komen te staan, wanneer de organisatie van het kerkverband niet via de kerkelijke weg geregeld wordt. Dan kunnen de evangelisten, predikanten en ook zendingen, eventueel zelfs zendende kerken hun prive meningen opleggen als het Woord van God op de plaatselijke kerken. En dat is in een beginsituatie met weinig ervaren voorgangers **be**-

paald geen gedachtenspinsel. Dan is het weer artikel 31 van de K.O. die de jonge kerken daartegen beschermt.

Vrijmaking: om alleen met Christus te leven

Een last voor het zendingsveld, die Vrijmaking? Vergeet het maar gauw. De echte zin van de Vrijmaking is niets anders dan mensen aan Christus te binden. Vrij van menselijke dwang en overheersing. Dat houdt tegelijk de zendingen zelf ook bescheiden. Niet zij moeten de kerk van de grond tillen, dat doet Christus zelf wel. Als zij er maar voor zorgen dat de verkondiging van de vrije genade gegarandeerd wordt in Schriftuurlijk onderwijsorganisatie.

Anders gezegd: laten de zendingen er aan werken dat de kerken alleen met Christus verder kunnen leven. Genoeg hebben aan de genade die door Christus gegarandeerd wordt. Dan wordt de ware zin van de Vrijmaking elke dag een nieuwe realiteit. Zondige mensen worden hersteld tot echte mensen, die zich **niet** schamen voor het evangelie van Jezus Christus.

C.J. Haak

Dick Mostert

Eenzame fakkeldragers Jeugdpastoraat en praktijk

De communicatie tussen jongeren en ouderen is niet optimaal. Hoe **pak** je dat in de praktijk aan? De praktijk van het 'ouder', 'opvoeder' én 'jongere'-zijn. Samen in één kerk. Hoe verder? Dit boekje geeft een nieuwe handreiking. Luisteren! Begrijpen! Oefening! Zó de fakkel van het geloof doorgeven en brandend houden. Niet eenzaam blijven!

160 pag., paperback, f 16,75

Verkrijgbaar
bij de boekhandel

Oosterbeek & Le Cointre b.v.
Postbus 25, 4460 AA GOES
tel. 01100 - 15591

BOEK- EN KANTOORBOEKHANDEL
Nugteren

Singelpassage 11
9401 JB Assen
Tel. 05920-16190
b.g.g. en 's avonds: 10910.

Uw boekhandel
voor o.a.:

- catechisatie-uitgaven
- schetsenmateriaal
- (huwelijks)bijbels
- belijdenisgeschenken
- met getallenkortingen
- en gratis inlegvellen

DE FYSIOLOOG

Er is een dier, dat visotter genoemd wordt. Het heeft de vorm van een hond en het is een vijand van de krokodil. Als de krokodil slaapt, heeft hij zijn bek open. Dan gaat de visotter weg en smeert zijn hele lichaam in met modder. En wanneer de modder opgedroogd is, springt hij in de bek van de krokodil en eet zijn hele darmstelsel op en verteert de ingewanden.

De krokodil lijkt op de Duivel en de visotter moet worden opgevat als een gestalte van onze Heiland. Want onze Heer Jezus Christus nam het vlees uit de aarde aan, daalde af in het dodenrijk en ontbond de smarten van de dood, toen Hij zei tot hen die in boeien zaten: 'Komt naar buiten!' (vgl. Joh. 11 : 43-44) en tot hen die in de duisternis waren: 'Komt aan de dag!' (vgl. Jes. 49 : 9). En de Apostel zegt: 'Dood, waar is Uw overwinning; dodenrijk, waar is Uw prikkel?' (1 Cor. 15 : 55; Hos. 13 : 14). En Hij stond ten derden dage op uit de doden en deed de aardse wezens met Zich opstaan.

Het voorgaande fragment is de vertaalde tekst uit een oud-christelijk geschrift, de *Physiologus*. Dit werkje uit de tweede eeuw na Christus bevat een schat aan christelijke symboliek, het meest over dieren, maar ook over planten en stenen. De natuur wordt gezien als een bron van subtiele aanwijzingen voor de bijbelse waarheid en de auteur van dit geschrift stelt zich ten doel die waarheid aan het licht te brengen. Er komen achtenveertig onderwerpen aan de orde, waarvan de visotter slechts een voorbeeld is. Steeds ziet de schrijver overeenkomsten tussen de biologie, zoals die in zijn tijd bekend was, en de heilsgeschiedenis. Allerlei (vermeende) eigenschappen van dieren, stenen en planten brengt hij op allegorische wijze in verband met Christus, de Duivel of de kerk.

Wie nader wil kennismaken met deze oud-christelijke natuursymboliek, kan sinds kort terecht in een uitgave uit de serie *Christelijke Bronnen*, verzorgd door dr. F. Ledegang. Hij biedt als eerste een Nederlandse vertaling uit het Grieks, met een verklarende toelichting bij de tekst in noten. Het geheel wordt voorafgegaan door een uitgebreide inleiding over het karakter van de *Physiologus* en zijn invloed, bijvoorbeeld op de christelijke kunst. Een uitgave die schittert als een (eveneens besproken) diamant!

P.H.R. van Houwelingen

N.a.v.: F. Ledegang, *Christelijke symboliek van dieren, planten en stenen. De Physiologus*. Uitgeverij Kok, Kampen. Omvang 139 pagina's prijs f 29,50.

DE ZEGEN VAN HET AVONDMAAL

De laatste keer heb ik bij de voorbereiding van de meditaties aan de avondmaalstafel met plezier gebruik gemaakt van een nieuw boekje van ds. J. van Arnstel, *De zegen van het avondmaal*. Een zinvol vervolg op *De rijkdom van de kinderdoop* van dezelfde schrijver.

Het waardevolle van het boek ligt in de pastorale wijze waarop de avondmaalsviering van de gemeente wordt begeleid. Het boek wil vooral jongeren bereiken, zou als belijdenisgeschenk gegeven kunnen worden, maar kan mogelijk ook ouderen helpen. De pastorale benadering is de kracht en tegelijk de beperking van deze publikatie. Exegetische vragen komen niet diepgaand aan de orde. Op een toon waarin diepe eerbied en verwondering doorklinkt, gaat de schrijver in op veel voorkomende vragen, zoals: wie is het waard het avondmaal te vieren, hoe moet ik me voorbereiden? Hoofdstuk 1, over het wonder van de viering, is bepalend voor de toonzetting van heel het boek.

Met grote ernst waarschuwt de schrijver tegen een oppervlakkige viering van het avondmaal. Met evenveel ernst waarschuwt hij tegen (een piëtistische) avondmaalsmijding. Niet in de eigen behoefte, maar in de opdracht van Christus ligt onze vrijmoedigheid om als gasten aan Christus' tafel te verschijnen. Dat komt duidelijk naar voren.

Jammer, dat het taalkleed van het boek niet meer van deze tijd is. En dat in een boek dat niet in de laatste plaats voor jongeren is geschreven! Meermalen gaat het bijvoorbeeld over het hebben van 'werkzaamheden' aan de troon der genade. De auteur voegt eraan toe, dat dit een overbekende uitdrukking is. Dit typeert de lezerskring waar de (christelijke gereformeerde) auteur kennelijk het eerst aan denkt en die doorgaans wordt aangeduid met de term bevindelijk-gereformeerd. Maar al is de taal nogal tijdgebonden, de boodschap van dit boek is voor alle tijden, de boodschap van genade voor mensen die vastgelopen waren door hun schulden.

Opmerkelijk vond ik de nadruk, die de schrijver legt op het feit dat brood en wijn bij het avondmaal het lichaam en bloed van Christus zijn. Hij gaat me hierin wat te ver. Na de Rooms-Katholieke leer op dit punt afgewezen te hebben schrijft hij: 'Het is niet denkbeeldig, dat we er te weinig bij stilstaan dat brood en wijn lichaam en bloed des Heeren zijn'. Ook noteer ik de uitspraak: 'Bij de instelling van het avondmaal zat Hij met Zijn discipelen aan en zei: "Dit is mijn lichaam"'. We dienen dit *is* voluit te verstaan'. De schrijver wil er daarom niet van weten dat op de tafel gewoon brood staat en een beker met gewone wijn.

Integendeel, we kunnen daarvan z.i. niet hoog genoeg opgeven (p. 57-60). Hoe verhouden zich deze uitspraken tot de bekende oproep om niet op de tekenen van brood en wijn te blijven zien, maar het hart en de gedachten te richten op Hem die aan de rechterhand van de Vader zit? Wordt zo het avondmaal annex voorbereidingsweek (die een zwaar accent krijgt) niet teveel uitgetild boven het gewone leven van elke dag en de dagelijkse omgang met de Here?

Al spreekt de schrijver een wat andere taal dan gereformerd-vrijgemaaktemensen gewend zijn, het gaat, geloof ik, om een 'dialect-verschil'. Je herkent de eigen landstaal, de geloofstaal van het Koninkrijk van God. En proeft des te meer de gebrokenheid. En vraagt je opnieuw af: waarom gesloten grenzen terwijl er slechts sprake is van dialect-verschil?

G. Gunnink

N.a.v.: J. van Arnstel, *De zegen van het avondmaal*, Uitg. Oosterbaan & Le Cointre, Goes 1994. Omvang: 84 pagina's. Prijs: f 14,25.

WOORD EN WERELD

Binnenkort verschijnt!

Uit de diepten

*verslagen van de Vrijmakingsvergadering en daarmee
verbonden samenkomsten in augustus 1944
door prof. drs. D. Deddens*

Dit cahier geeft (voor liet eerst) een woordelijk verslag van de redevoeringen en van alles wat verbonden was met deze samenkomst

Rent u geen abonnee? Bestel dan spoedig. Of abonneer u op
de serie cahiers (f 11,95) 1 losse cahiers f 16,10
Scholma Druk 05900 - 13636

Naar de ram

Ds. W. van Gorssel schreef in het *Gereformeerd Weekblad* van 22 juli over *kerktoerisme*. Dit woord staat nog wel niet in het woordenboek. Maar wat het betekent, begrijpen we wel. Het gaat om het naar de kerk gaan niet in je eigen woonplaats, maar bij een predikant van eigen keuze, in een andere kerkelijke gemeente.

Ds. Van Gorssel vindt dit een 'dwaalweg', waarop je makkelijk verder dwaalt. Het is echter niet alleen iets van vandaag.

Dat er in de dagen van de Afscheiding 's zondags hele volksverhuizingen plaatshadden, mag als bekend worden verondersteld. Reeds voordat Hendrik de Cock in Ulrum werd geschorst was het kerkje te klein om de schare te bevatten die uit alle windstreken naar Ulrum was gekomen. Trouwens, niet alleen de 'Afscheiden' predikanten, maar ook de getrouwe dienaren in de Hervormde Kerk hadden een grote toeloop. Wanneer het gerucht zich verspreidde dat ergens 'de waarheid' te horen was, dan trok men 's zondags al heel vroeg met boerenwagens en zelfs met schuiten daarheen.

Toch was dat 'kerktoerisme' ook *tòen* geen nieuw verschijnsel, het kwam ook al voor in de 18e eeuw. Vooral wanneer een gevierd predikant ergens een vakaturebeurt moest vervullen, dan kon hij rekenen op een massale opkomst, uit de hele regio. We moeten daarbij bedenken dat de mensen zich slechts te voet konden verplaatsen en dat de wegen, met name in de winter, bijna onbegaanbaar waren. Men moest er dus echt wel wat voor over hebben...

Het was natuurlijk niet zo leuk voor die predikanten, die soms al jaren in hun gemeente stonden, en die dan hun gemeenteleden zagen vertrekken naar een naburige gemeente. Bij *sommigen* 'viel het in het vlees' en die gingen dan soms op de kansel te keer tegen de zwervers. Maar er waren er ook die de zaak van de humoristische kant bekeken. Ds. J. Jellema, die niet minder dan 53 jaar zijn enige gemeente *Makkinga* (Fr.) heeft gediend, had in z'n begintijd nogal wat concurrentie van ds. W. Ram, die van 1738 tot 1743 in Oosterwolde stond. Op een keer, toen hij weer tegen een heleboel lege stoelen aankeek, schudde hij het hoofd en vroeg: 'Ach, ach, zijn mijn schaapjes weer naar de ram...?'

Het evangelie van onze overheid

Ds. A.A. Spijkerboer leverde in In de waagschaal van 23 juli een commentaar over 'het evangelie van onze overheid'.

'De overheid is geen zedenmeester!' Daar zijn we het allemaal hartgrondig met elkaar over eens, maar – het blijkt helemaal niet waar te zijn! Uit het postkantoor nam ik de folder *Let's talk about sex* mee, uitgegeven onder de verantwoordelijkheid van niet minder dan vier ministeries: justitie, onderwijs en wetenschappen, sociale zaken en werkgelegenheid, en welzijn, volksgezondheid en cultuur, en daarin blijkt onze overheid zich wel degelijk met onze zeden te bemoeien.

In de folder worden jongens aangesproken die onzeker zijn in hun omgang met meisjes: het is aan de ene kant 'te gek' als je alles van meisjes gedaan weet te *krijgen*, maar aan de andere kant ben je dan misschien wel een 'aanrander'. Onze overheid houdt deze jongens het volgende voor: 'Eigenlijk is er maar één regel in liefde en seks. Heel simpel. Alles mag als je het allebei wilt. Dan mag je zoenen tot je flauw valt uit ademnood, dan

mag je aan elkaar zitten tot er geen vel meer op je vingers zit, dan mag je de vering uit je bed vrijen, dan zijn liefde en seks het allerleukstewat er is'.

Zo, dat liegt er niet om, maar wat onze overheid bezorgd maakt is dat het allemaal zo vaak tegen de zin van het meisje gebeurt: '...niet minder dan 1 op de 3 meisjes heeft voor haar zestiende ongewenste seksuele *ervaringen*. Dat zijn dus ontzettend veel meisjes. Dat zijn heel veel meisjes die misschien wel een tijdje banger over straat lopen. Meisjes die misschien overdreven gaan reageren als een jongen ze *wèl* aardig benadert'. Maar hoe kun je nu als jongen weten of een meisje 'wil' of niet? Onze overheid legt uit dat je dat aan haar lichaam kunt merken, want dat spreekt ook een taal: 'als ze verstijft, als ze zich omdraait of als ze zich los wil maken', wil ze niet verder. Respecteer je een meisje en ben je niet opdringerig dan 'hoeven vrouwen minder vaak nee te zeggen en kunnen ze hun eigen initiatieven ook beter zichtbaar maken'. Zo werkt het ook nog eens in je eigen voordeel als je doet wat de overheid je voorhoudt.

Tot zover deze zedenpreek van vier ministeries. Ik vind het een beetje aandoenlijk dat ze in hun folder het meisje als de blanke onschuld voorstellen (zouden ze alleen negentiende-eeuwse romantische verhalen over de liefde gelezen hebben?), maar daar wil ik niet over vallen. De *kern* van de zaak is dat ze pleiten voor een humane beleving van seks. Jongens die gezien hebben dat ook een heel traditioneel huwelijk op liefde kan drijven hebben een folder als deze niet zo nodig, jongens die 'versieren' wat ze 'versieren' kunnen zullen zich er niets van aantrekken, maar de folder kan jongens die niet zo goed weten wat ze willen best tot betere gedachten en tot beter gedrag brengen.

Toch vrees ik dat ook deze jongens dan nog de kou in gestuurd worden. Want hoe is het? Je leest vaak dat *eros* alleen zichzelf zoekt, en misschien ook helemaal niets anders kan dan zichzelf zoeken. Daar ben ik het wel mee eens. Maar als *eros* alleen maar zichzelf *zoekt*, wil dat nog helemaal niet zeggen dat hij zichzelf ook *vindt*, en om zichzelf te vinden heeft hij agapè nodig.

Agapè is het Griekse woord voor de liefde die niet zichzelf, maar de ander zoekt. Volgens Spijkerboer moet de *eros* onder de hoede staan van de agapè. De *eros* moet bij de *agapè* geborgen zijn. In die geborgenheid kan *eros* inderdaad vinden wat hij altijd heeft gezocht. Dat element ontbreekt echter aan de zedenpreek van de overheid. Maar het kan niet gemist worden!

Jeugd 1994

Het Sociaal en Cultureel Planbureau bracht onlangs een nieuw rapport uit, *Rapportage jeugd 1994*. Dit rapport brengt een aantal aspecten van de leefsituatie van de jongeren in beeld. Daarbij ligt het accent op de 0- tot 17-jarigen.

Uit de samenvatting, die gepubliceerd werd in het *Werkbericht* van het SCP, halen we het volgende:

Opinie

In tegenstelling tot volwassenen die het bestrijden van de milieuverontreiniging in 1992 op een tweede plaats zetten, beschouwen alle jongeren in het voortgezet onderwijs 'milieuvervuiling' als het grootste maatschappelijke probleem. Over het één na grootste vraagstuk zijn zij minder eensgezind. Meisjes noemen 'aids' terwijl bij jongens 'criminaliteit' en 'buitenlanders' (verschillende andere culturen in Nederland) een gedeelte tweede plaats innemen. Criminaliteit wordt ook door de allochtone leerlingen als tweede probleem gezien. Uitzondering hierop vormen de Turkse jongeren. Zij noemen vaker de werkloosheid.

(...)

Geld

Op de leeftijd van 4 jaar krijgen sommige kinderen (20%) al zakgeld van hun ouders. Pas rond het elfde jaar geldt dit voor het overgrote deel van de kinderen. De bedragen liggen vrij laag: kinderen van 4-7 jaar ontvangen gemiddeld f 0,56 per week, kinderen van 8-11 jaar f 2,- per week. Vanaf het twaalfde jaar geven de ouders hun kinderen veel meer zakgeld, kleding en andere bijdragen. Daarnaast zorgen bijbaantjes en vakantiewerk ook voor meer inkomsten. Scholieren van 18 jaar en ouder ontvangen bovendien nog studiefinanciering. Voor scholieren van 12-14 jaar bedragen de totale inkomsten dan ook f 123,- per maand, f 264,- voor de 15-17-jarigen en f 635,- voor de 18-21-jarigen. Jongens hebben aanzienlijk hogere inkomsten dan meisjes, hetzelfde geldt voor scholieren van het mbo ten opzichte van leerlingen van andere schooltypen. Allochtone leerlingen ontvangen hogere ouderlijke bijdragen, maar lagere inkomsten uit baantjes dan autochtone leerlingen. In alle leeftijdscategorieën geven jongeren hun geld vooral uit aan consumpties (snacks, snoep etc.) en aan cadeaus. Daarnaast spaart driekwart van de jongere scholieren en bijna alle oudere scholieren regelmatig.

Tijdsbesteding

Vergeleken met enkele decennia geleden besteden jongeren meer tijd aan onderwijs. Dit geldt zowel het aantal uren dat zij gemiddeld per week kwijt zijn aan schoolbezoek en aan het maken van huiswerk, als ook het aantal jaren dat zij onderwijs volgen. Er wordt minder tijd besteed aan arbeid. Per saldo is de vrije tijd van jongeren afgenomen. Televisie kijken is, in uren gemeten, de populairste vorm van vrijetijdsbesteding van jongeren. Vanaf 1975 zijn jongeren meer televisie en video gaan kijken; dit ging ten koste van andere activiteiten, zoals lezen. Kinderen en jongeren lezen tegenwoordig minder boeken dan tien jaar geleden. Amateurkunst (toneel, muziekinstrument bespelen, tekenen) is als vrijetijdsbesteding vooral populair bij de jongere kinderen (6-11 jaar). Sport wordt veel beoefend door jongeren, vooral door de leeftijdsgroep 12-15 jaar. Vanaf het zestiende jaar krijgen jongeren meer belangstelling voor andere activiteiten zoals uitgaan (bezoeken van bioscopen en popconcerten).

Politiek

Het onderwerp politiek boeit jongeren nauwelijks. Meer dan de helft van de leerlingen in het voortgezet onderwijs heeft geen politieke voorkeur of zou niet gaan stemmen en ruim 40% is niet op de hoogte van de politieke opvattingen van de ouders. Hoewel jongeren over het algemeen niet erg politiek bewust zijn, hebben zij wel een duidelijke mening over politiek getinte uitspraken. Zo onderschrijft bijna driekwart van hen de stelling 'er wordt teveel misbruik gemaakt van de sociale voorzieningen', vindt 23% dat de uitkeringen over het algemeen best omhoog kunnen en mag er, volgens 87% niet op het minimumloon bezuinigd worden. Meer dan de helft van de schoolgaande jongeren is van mening dat er teveel buitenlanders in Nederland zijn en ruim een kwart van hen ziet de aanwezigheid van buitenlanders in Nederland als het grootste maatschappelijke probleem in de nabije toekomst. Voor het merendeel van de leerlingen is dit echter niet het grootste probleem, zij noemen vaker de milieuvervuiling.

Emancipatie

Vrijwel alle scholieren in het voortgezet onderwijs willen later samenwonen of trouwen en ruim 90% zou graag een of twee kinderen willen. Over de taakverdeling in het toekomstige huishouden lopen de meningen uiteen. Over de gehele linie zijn meisjes meer geëmancipeerd dan jongens. Meisjes zien geld verdienen, de verzorging van kinderen en het huishouden vaker

als een taak van beide partners, terwijl jongens meer aan een traditionele rolverdeling denken. Bij Turkse en Marokkaanse leerlingen komt dit verschil nog scherper naar voren.

Hervormde overpeinzingen bij vijftig jaar Vrijmaking

De *Waarheidsvriend* van 21 juli bevatte een aantal overpeinzingen van ir. J. van der Graaf over vijftig jaar Vrijmaking. Enkele gedeelten uit zijn artikel:

Het is voor een hervormde niet eenvoudig, om bij de herdenking van het vijftigjarig bestaan van de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) de passende woorden te vinden. Dat heeft niet te maken met onderwaardering onzerzijds van deze kerken. Integendeel, er is alle reden om met groot respect te spreken over kerken als deze, die ernst maken met 'Schrift en belijdenis' en op allerlei wijzen gestalte geven aan het bewaren en doorgeven van het erfgoed der Reformatie in kerk en samenleving.

Maar de vrijgemaakte-Gereformeerde Kerken zijn nu eenmaal een *afgeleide* van Afscheiding en Doleantie. Ze zijn kerken, waarin het principe wordt gehuldigd, dat 'voortgaande reformatie' ook als consequentie moet hebben voortgaande afscheiding. En op dit voor het kerk-zijn vitale punt gingen de jaren door de wegen van vrijgemaakte gereformeerden en hervormde gereformeerden nu eenmaal uiteen.

Bij jubilea van kerkelijke gemeenschappen, of die nu Gereformeerde Kerken heten of verbanden binnen een kerk zijn, die uit de nood geboren zijn, zoals de Gereformeerde Bond, is er nooit reden tot uitbundig vieren. Wel is er bij mijlpalen reden tot nieuwe bezinning. In deze willen ook wij hier enige aandacht geven aan het feit, dat deze kerken een halve eeuw bestaan.

We willen hierbij niet verhelen – en bij een herdenking valt zulks eerlijk uit te spreken – dat we steeds met groot respect en ook in *confessionele* betrokkenheid hebben kennis genomen van de theologische arbeid en de bezinning op de hedendaagse vragen, zoals die bij het licht van Schrift en belijdenis binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) plaatsvonden. De Broederweg in Kampen alléén al leverde machtig veel studiemateriaal.

Doordat vrijgemaakten evenwel kozen voor een strikt vrijgemaakt organisatieleven 'op alle terreinen des levens' was er ook sprake van sterk doorgevoerde, principiële onderbouwde isolering ten opzichte van andere kerken of groeperingen van gereformeerde confessie. Maar de vrijgemaakten hebben ongetwijfeld kerk en samenleving mogen dienen met hun doorwrochte bezinning op allerlei gebied.

(...)

Aan de zijlijn en toch betrokken

Boven dit stuk heb ik gezet 'hervormde overpeinzingen bij vijftig jaar Vrijmaking'. Hier past onzerzijds namelijk enige terughoudendheid.

We kunnen natuurlijk snel de conclusie trekken, dat scheidingen telkens nieuwe scheidingen oproepen en dat als zodanig de vrijmaking van 1944 de Gereformeerde Gezindheid verder verdeelde. Dat was ook zo; symbool van verdere *neergang* van het gereformeerde leven in dit land.

Maar, zoals de kerkelijke pers en de dagbladpers binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt), die zeer aandachtig het *Samen op Weg*-proces volgen, meestal met grote ingehoudenheid hebben gereageerd op de positie van de hervormd gereformeerden in dit proces, zo past ons óók terughoudendheid in de beoordeling van de ontwikkelingen bij de vrijgemaakten vandaag.

Bovendien, als we eerlijk zijn, moeten we zeggen dat hervormde gereformeerden en vrijgemaakte gereformeerden met de zij-

de en de keerzijde van dezelfde medaille te maken hebben. De *Vrijgemaakten* kunnen niet terug naar de Gereformeerde Kerken om dezelfde reden waarom de hervormd gereformeerden niet op w^eg willen m^et de Gereformeerde Kerken. Breed kerkhistorisch gezien zijn hervormd gereformeerden en vrijgemaakt gereformeerden vandaag merkwaardigerwijs tot elkaar 'veroordeeld' in hun argumentatie inzake hun kerkelijke positie.

Hoewel de situatie binnen de Gereformeerde Kerken in 1944 bepaald nog niet die van vandaag was, hebben de ontwikkelingen daarna wel laten zien dat er tussen de Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) een even diepe kloof is ontstaan vanwege de gereformeerde belijdenis als tussen *Hervormde Gereformeerden* en de *Gereformeerde Kerken*.

Verbond

Wat brengt me nu op een laatste punt, namelijk de kwestie van het verbond. Het verbond neemt zowel bij vrijgemaakten als bij hervormd gereformeerden een belangrijke plaats in, ook in verband met de kerkelijke kwestie.

Ongetwijfeld zijn vrijgemaakten op dit punt door anderen wel eens onheus beoordeeld, in die zin namelijk, dat gesuggereerd werd, dat bij hen altijd sprake is van een zódanig verbondsoptimisme en derhalve ook verbondsautomatisme, dat het persoonlijke element er niet meer toe zou doen. Douma – die overigens zelf toegeeft dat het persoonlijke bij hen soms teveel ontbreekt – zegt, dat vrijgemaakten tegenover een veronderstelde wedergeboorteleer hebben vastgehouden aan 'de betrouwbaarheid van Gods beloften voor alle gedoopten'. Dat is een oergereformeerde notie. Maar, zegt hij, dit was niet bedoeld als een soort verbondsautomatisme, alsof het er niet toe doet hoe gedoopte mensen op Gods beloften reageren. Dat is óók een oergereformeerde notie.

Vraag

Toch willen wij onzerzijds hier wel een vraag stellen. Is er ten gevolge van de breuk in 1944 niet een eigen lijn zich gaan ontwikkelen ten aanzien van het verbond binnen de kring van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt)? Zijn er ook niet blinde vlekken ontstaan? Is het verbond niet het één en het al geworden en is het beloftekarakter van het verbond niet zo massief geladen geworden, dat de keerzijde, namelijk de *wraak* van het verbond, óók binnen de *geméente* van het verbond, is gaan mankeren? Anders gezegd: is het zicht op de tweërlei verbondskin-

deren niet op de achtergrond geraakt, op grond waarvan namelijk ook binnen de verbondsgemeente de wekroep tot geloof en bekering moet klinken? Waarom vallen immers verbondskinderen af?

Nu in vrijgemaakt gereformeerde kring dan ook méér en méér de ontmoeting met anderen wordt gezocht, moet het vooral ook gaan om die kwestie van de tweërlei kinderen des verbonds. En daar staat dan de kwestie van de *bevinding* niet buiten. Bij bekering gebeurt er iets van binnen. Wedergeboorte en bekering gaan zeker ook *geloofsmatig* toe, maar niet minder *bevindelijk*. Daarom heeft ook een kind des verbonds bekering des *harten* nodig.

In vrijgemaakt gereformeerde kring ontwaakt vandaag de vraag naar meer spiritualiteit. Een boek van prof. dr. C. Trimp over *ervaring* is er een symptoom van. Vooral jongeren in vrijgemaakte kring missen de ervaring, die wij gaarne *bevinding* in bijbelse zin plegen te noemen. Is er bij de vooral oudere generatie van vrijgemaakten niet een vrees – hier en daar zelfs een afkeer – geweest van bevinding? Soms werd al snel van (valse) mystiek gesproken, waar niet anders dan bijbels bevindelijk leven werd bedoeld, ofwel *Geest*-doorademd persoonlijk geloof.

Het is wellicht vooral dit punt, waarover het gesprek tussen (onder anderen) hervormd gereformeerden en vrijgemaakt gereformeerden nog moet beginnen. De ontmoeting hierover zou bevruchtend kunnen werken, juist omdat en wanneer er sprake is van eenheid in belijdenis. Het gaat ook om de *religie* ervan.

In de ontmoeting van hervormd gereformeerden en vrijgemaakt gereformeerden zal niet de kwestie van de al of niet eigen vrijgemaakte *organisaties* doorslaggevend zijn, maar w^el die van het verbond.

Omdat – om in het vrijgemaakte gedachtengoed te blijven – zicht op het verbond ook verrijkende en v^er-reikende gevolgen heeft voor het zicht op de kerk.

Ik meen, dat de heer Van der Graaf zich op meer dan één punt vergist. Mee daarom is het te hopen, dat de Gereformeerde Bond binnenkort tijd vindt voor het gevraagde gesprek met de Gereformeerde Kerken. Dan kunnen ook aan hem vragen gesteld worden over zijn visie op het verbond. Daarover een volgende keer.

G.J. van Middelkoop

DE BIOGRAFIE!

Wat er al niet verscheen en verschijnt over K. Schilder, een goede en complete levensbeschrijving is er niet bij. In die leemte is nu voorzien door een uitnemend Schilder-kenner: dr. J.J.C. Dee. Van zijn hand verscheen het eerste deel van de Schilder-biografie. Het beschrijft Schilders leven en werk tot zijn inaugurele rede in januari 1934.

In dit boek komt Schilder vooral als gezaghebbend, maar niet-onomstreden predikant en als gedreven schrijver/journalist naar voren. Uiteraard werpt de biografie ook een helder licht op wat voor velen tot nu toe een duistere periode was in Schilders leven: de belangrijke studietijd in Duitsland. Opvallend is ook de ruime aandacht die de auteur geeft aan Schilders trilogie 'Christus in Zijn lijden', een hoogtepunt in Schilders exegetisch, dogmatisch en homiletisch werk.

Dr. J.J.C. Dee: **K. Schilder - zijn leven en werk deel I (1890-1934)**

Gebonden, 429 pag., f 49,50 – Verkrijgbaar in de boekhandel

Oosterbaan & Le Cointre b.v. – Postbus 25 – 4460 AA Goes – Tel. 01100-15591

Van Jay E. Adams, *Bijbels pastoraat. Basis van christelijke hulpverlening*, verscheen een 4e druk bij Kok Voorhoeve in Kampen. Het telt 234 pagina's en kost f 39,90.

Drs. J. Noordam, hervormd predikant in Nieuwerkerk aan de IJssel, schreef het boek *De huiver van Leviticus. Ethiek en pastoraat rond homofilie en homoseksualiteit* (150 blz.). Hij kiest geargumenteed voor het standpunt, dat een homoseksuele praxis zonde is en wijst voor het pastoraat de weg van het 'leven uit genade'. Een uitgave van Boekencentrum in Zoetermeer. Prijs: f 24,50.

De gereformeerde bonds-predikant W. Verboom schreef *In de leerschool van de Heilige Geest. Over leren in de gemeente*, uitgegeven door de Willem de Zwijgerstichting in Apeldoorn. Het telt 42 pagina's en kost f 8,75. Wie voor minimaal f 12,50 per jaar lid wordt van de Stichting ontvangt daarvoor minstens twee van dergelijke publikaties per jaar (Postbus 10049, 7301 GA Apeldoorn).

H. Veldhuizen, *Hoe occult is occult?* verscheen bij Kok in Kampen in de serie Bij-tijds pastoraat. Geeft in kort bestek (94 pp.) veel informatie en een bijbelse beoordeling. Prijs: f 21,50.

Bij Medema in Vaassen (uitgever uit de kring van de Vergadering der Gelovigen) verscheen van W.J. Ouwe-neel, *Jouw leven en het occulte* (128 blz.). Het is een beknopt handboek over het occulte, speciaal geschreven voor jongeren. Prijs: f 9,95. De auteur publiceerde eerder *Het domein van de slang* over dit onderwerp (1978, intussen een 5e druk).

M. te Velde

OVERLEDEN

Ds. M. van Dooren, emeritus-predikant van de Geref. Kerk te Hattem, is 1 augustus jl. op 69 jarige leeftijd overleden in zijn woonplaats Hattem.

Meijerth van Dooren werd op 21 oktober 1924 te Kampen geboren. Hij studeerde in die stad achtereenvolgens aan het geref. gymnasium en aan de Theologische Hogeschool (Broederweg). Vlak voor het overlijden van prof. dr. K. Schilder deed hij als laatste student tentamen ethiek bij deze hoogleraar. Op 12 april 1953 werd ds. Van Dooren bevestigd als predikant van de Geref. Kerk te Musselkanaal. In 1956 ging hij naar Rouveen, in 1963 naar Axel, in 1977 naar Rotterdam-Noord en in 1982 naar Zwijndrecht-Groote-Lindt, welke gemeente hem in september 1991 emeritaat verleende. Vorig jaar vierde hij zijn 40-jarig jubileum als dienaar van het Woord. Ds. Van Dooren heeft schetsen en artikelen geschreven voor *Rondom het Woord* en het *Calvinistisch Jongelingsblad*.

ADRESWIJZIGINGEN

Bodegraven * *Scriba*: G. Bleijenburg, Roerdomp 43,

2411 LW, (p. 126)

Hooghalen * *Kerkeraad*: De Woert 6, 9415 PP Hijken (p. 64).

Hoogvliet/Spijkenisse * *Kerkeraad*: Postbus 493, 3190 AK Hoogvliet (p. 134).

Krimpen a/d Wssel * *Diaconie*: N.J. Bakker, Esdoornlaan 34, 2923 EG, ☎ (01807) 18075 (p. 138).

Wezep * *Scriba*: A. Westerhoud, Noordsingel 8, 8091 XC Wezep, ☎ (05207) 63799 (p. 99).

Niet alleen De Reformatie. maar ook
voorstudiemateriaal en andere lektuur
is op cassette verkrijgbaar bij:

STICHTING BRALECTAH

Mr. Z. ter Steghestraat 7

8331 KG STEENWIJK

Tel. 05210-15946